REVISTA DE FILOZOFIE

EXTRAS

5

TOMUL 12
1965

Scanned with CamScanner

301.688
280109
B.C.U. IASI

CONŢINUTUL FORMAL AL CONCEPTULUI

DE

HENRI WALD

Împotriva neopozitivismului, care contestă conceptului orice conţinut cognitiv, acordîndu-i doar o funcţie organizatorică, materialismul dialectic susţine că orice concept este forma logică a unui conţinut cognitiv care reflectă esenţa unui gen de lucruri. Conţinutul formal al conceptului constă în conţinutul cognitiv categorial al conceptului ca formă logică „pură", adică după ce a fost golit de orice conţinut special. Conţinutul formal al conceptului reflectă faptul de extremă generalitate că orice lucru îşi are esenţa lui.

Contestînd existenţa obiectivă a esenţialului şi lăsîndu-i raţiunii doar o funcţie organizatorică, neopozitivismul reduce noţiunea la un simbol operaţional şi judecata la un raport între semne fonetice sau grafice. În logica profesată de neopozitivişti, relatele sînt atrofiate, iar relaţia este hipertrofiată *(a R b)*. Încercînd să izgonească reflectarea din domeniul logicii, neopozitiviştii subapreciază noţiunea şi supraestimează judecata. Ei propun înlocuirea judecăţii *S este P*, în care rolul principal îl joacă noţiunea, cu judecata *a R b*, în care principalul rol este deţinut de relaţie. De aceea este deosebit de actual să se demonstreze existenţa conţinutului cognitiv al noţiunii ca formă logică „pură", să se explice cum cunoaşterea esenţei lucrurilor capătă *forma de noţiune*, cum noţiunea este forma logică în care se cristalizează reflectarea raţională a esenţei lucrurilor.

Orice noţiune este forma unui conţinut cognitiv care reflectă o esenţă mai mult sau mai puţin generală. Noţiunile categoriale sînt de fapt forme logice care structurează reflectarea unor însuşiri esenţiale de extremă generalitate. Noţiunea ca noţiune, ca formă „pură", nu este nimic altceva decît structura logică a unui conţinut cognitiv categorial. Conţinutul cognitiv pe care continuă să-l structureze o formă logică după ce a fost golită de „orice" conţinut poate fi numit „conţinut formal". Conţinutul formal, adică, de fapt, conţinutul

Rev. filoz., 12,5, p. 627—638, Bucureşti, 1965

Scanned with CamScanner

formelor „pure", constă în reflectarea categorială, în extrema ei generalitate, a esenţei lucrurilor.

În prima ediţie a *Capitalului*, din 1867, într-o notă de subsol, Karl Marx se întreba dacă „ne putem oare mira că economiştii, totalmente sub influenţa intereselor materiale, au scăpat din vedere conţinutul formal al formei relative a valorii, dacă logicienii de profesie dinaintea lui Hegel au omis chiar şi conţinutul formal al diferitelor forme de judecăţi şi raţionamente" [1]. Pornind de la expresia lui Marx, logicianul sovietic S. I. Popov se întreabă : „Ce trebuie să înţelegem, aşadar, prin „conţinut formal" ?" [2]. Şi răspunde : „Noi credem că conţinutul formal (spre deosebire de cel concret) reprezintă laturile şi relaţiile cele mai generale ale realităţii, formele şi legile logice fiind reflectarea acestora" [3].

Mai precis, conţinutul formal al formelor logice reflectă însuşirile şi relaţiile esenţiale de generalitate extremă, iar noţiunile, judecăţile, raţionamentele şi legile logice reprezintă structura formală a acestui conţinut de cunoaştere.

Dacă din punctul de vedere al *esenţei* sale noţiunea, ca atare, este forma logică a unui conţinut cognitiv de extremă generalitate, din punctul de vedere al *structurii* sale ea este alcătuită din două elemente dialectic legate între ele : *sfera* şi *conţinutul*.

Unitatea dialectică *ontică* dintre fenomen şi esenţă determină, în procesul practicii, unitatea dialectică *cognitivă* dintre senzorial şi raţional, iar prin intermediul acesteia unitatea dialectică *logică* dintre sfera şi conţinutul noţiunii. Sfera, ca element logic al noţiunii, structurează reflectarea însuşirii esenţiale de extremă generalitate în virtutea căreia orice lucru are şi o manifestare individual-fenomenală, iar conţinutul, ca element logic al noţiunii, structurează reflectarea însuşirii esenţiale de extremă generalitate în virtutea căreia orice lucru are şi o latură esenţială. Prin urmare, conţinutul, ca element logic al noţiunii, nu este identic cu conţinutul cognitiv al noţiunii : *conţinutul logic* se defineşte în opoziţie cu sfera, în vreme ce *conţinutul cognitiv* se defineşte în opoziţie cu *forma logică* noţională, considerată în ansambul ei [4].

Noţiunea nu structurează însă cunoaşterea *unităţii dintre* fenomen şi esenţă ca *raport*, ci doar cunoaşterea *esenţei* lucrurilor. Noţiunea are încă o faţă orientată spre reprezentare — sfera — şi numai cealaltă este îndreptată spre judecată — conţinutul. Numai conţinutul cognitiv al judecăţii este în stare să reflecte unitatea dintre fenomen şi esenţă, ca raport. Noţiunea, prin conţinutul ei de cunoaştere, nu reflectă *raportul* dintre fenomen şi esenţă, ci *esenţa* fenomenalizată. De aceea, noţiunea este forma logică a cunoaşterii *stabilităţii relative* a lucrurilor, şi nu a *mişcării lor absolute*. Prin conţinutul ei cognitiv, noţiunea reflectă invarianţa relativă a lucrurilor, şi nu autodinamica lor absolută. Însăşi noţiunea de mişcare nu reflectă chiar mişcarea, ci proprietatea pe care o are orice lucru de a se mişca.

În momentul desprinderii ei de reprezentare, noţiunea se mai referea încă, prin sfera ei, la o mulţime indefinită de lucruri asemănătoare, iar prin

---

[1] Karl Marx, *Das Kapital*, Bd. I, Hamburg, 1867, p. 21.
[2] S. I. Popov, *Kant şi kantianismul*, Moscova, Edit. Universităţii, 1961, p. 132.
[3] *Ibidem*.
[4] Vezi şi Henri Wald, *Structura logică a gîndirii*, Bucureşti, Edit. ştiinţifică, 1962, p. 80—81.

Scanned with CamScanner

conținutul ei la însușirile comune, relativ constante ale acestora. Abia mai tîrziu noțiunea a început să vizeze, prin sfera ei, un gen infinit de lucruri cu aceeași identitate, iar prin conținutul ei însușirile esențiale și reiterative ale acestora.

Odată consolidate ca forme logice, noțiunile au devenit treptele pe care gîndirea a putut să urce, prin lărgirea sferei și micșorarea conținutului, pînă la înălțimea supremă a categoriilor. Categoriile sînt acele noțiuni al căror conținut cognitiv reflectă exclusiv însușiri esențiale de maximă generalitate.

Conținutul cognitiv al noțiunii ca atare, ca noțiune, ca formă logică „pură", constă în reflectarea faptului că orice lucru are o esență, căci singurul conținut de cunoaștere care nu mai poate fi epurat dintr-o noțiune fără a o desființa este cel categorial.

Această valabilitate universală a noțiunii ca formă logică, în contrast cu vremelnicia lucrurilor și a ideilor despre ele, a uimit întotdeauna gîndirea umană. Apriorismul transcendental inițiat de Kant și continuat de Husserl, precum și apriorismul convențional propovăduit de pozitivismul logic, s-au ivit din această uimire.

Cum poate fi altfel împăcată invarianța noțiunilor cu variabilitatea continuă a fenomenelor? Pentru cine nu pornește de la *omogenitatea materială* a existenței și conștiinței, faptul că obiectul poate fi înțeles de subiect rămîne de neînțeles.

Fenomenologii încearcă totuși să explice corespondența dintre noțiune și lucruri pe baza *omogenității ideale* a subiectului și obiectului. Ca să salveze „izomorfismul" dintre noțiune și esența lucrurilor, ocolind însă materialismul, adepții fenomenologiei identifică esența cu însăși noțiunea și mută, astfel, lucrurile din obiect în subiect.

Socotind-o insolubilă, empirismul logic renunță cu totul la problema raportului dintre noțiuni și lucruri. El reduce lucrurile la operațiile exercitate asupra lor și noțiunile la semnele care le simbolizează. Semnele nu pot fi nici adevărate și nici false, ci doar corect sau incorect întrebuințate. Experiența nici nu le poate confirma și nici nu le poate infirma, deoarece ele sînt stabilite aprioric, prin convenție. Deci nu se mai pune problema dacă noțiunile reflectă esența lucrurilor, ci cum pot anumite semne să organizeze mai comod anumite operații. În teoria despre noțiune a empirismului logic, noțiunea tinde să nu mai fie o *formă spirituală* și devine o *formă grafică*.

Deși nu pot să nu accepte, cel puțin tacit, existența obiectivă a esențelor, de vreme ce identifică același fonem în sunetele care îl sensibilizează și același semn în însemnările care îl materializează, neopozitiviștii privesc formalul nu din punctul de vedere al conținutului său categorial, ci din punctul de vedere al înfățișării semnului care îl reprezintă. Renunțînd la orice reprezentare intuitivă a obiectelor cercetate, formalismul contemporan se mulțumește cu reprezentarea intuitivă a semnelor care le simbolizează și care pot fi, astfel, introduse într-o mașină de calcul [5].

---

[5] „În dispozitivele tehnice, funcția informațională a semnalelor este interpretată de către om, intră în relație cu omul care creează și utilizează aceste dispozitive. Fără legătura lor cu omul, aceste semnale sînt doar procese fizice dintr-un sistem cu o organizare determinată" (V. S. Tiuhtin, *Despre esența reflectării*, în „Probleme de filozofie", trad. rom., 1962, nr. 5, p. 75. În calculele logoide, demonstrația logică este redusă la o „monstrație" sensibilă).

În ştiinţa contemporană, formalizarea, în accepţia figurativă şi nu abstractivă, a dus la răsturnarea abstractismului în contrariul său : *concretism* ; forma nu mai e „idee pură", ci „semn tipografic".

Tendinţa de a concedia reflectarea din logica modernă, fiindcă „semnificaţia ar fi un licurici care piere de îndată ce vrei să-l apuci", întîmpină de la o vreme din ce în ce mai multe împotriviri. Mereu mai numeroşi sînt filozofii care se opun tendinţei de a înlocui logica formelor gîndirii cu diverse tehnici operaţionale asupra semnelor. „Logisticianul — scria Ed. Morot-Sir — nu se preocupă să exprime dinamismul intern al gîndirii, ci să ajungă la o axiomatică universală, noncontradictorie şi care îşi este sieşi suficientă. Această grijă falsifică analiza operaţiilor şi nu le dă decît o valoare convenţională" [6]. Împotriva subestimării neopozitiviste a logicii „tradiţionale", Ed. Morot-Sir arată că „dacă logica aristotelică este depăşită, aceasta nu înseamnă că problemele pe care le tratează ea sînt perimate ; aceasta înseamnă doar că ele au căpătat o semnificaţie nouă" [7]. El insistă asupra faptului că „adevărata activitate a gîndirii rămîne în culise" [8], dacă sarcina logicii este restrînsă la calcul. „Un logician poate să-şi propună codificarea unui limbaj : în acest caz, el nu va vedea decît un aspect restrîns al cîmpului pe care trebuie să-l exploreze... El se va condamna să ignoreze formarea logică a unei cunoştinţe..." [9].

Părăsind examinarea formelor logice ale raţiunii, neopozitiviştii promovează pluralismul logic. În vreme ce structura logică a gîndirii este una singură, aceeaşi la toţi oamenii din toate timpurile, calculele logice pot fi oricîte. Neopozitivismul a lansat lozinca : fiecare ştiinţă cu logica ei ! După neopozitivişti, nu există o singură logică, ci cîte ştiinţe, atîtea logici. Pe de altă parte, conform principiului toleranţei, orice logică este admisibilă, dacă e coerentă.

Pledînd pentru o logică fundamentală a gîndirii umane, Ed. Morot-Sir observă în mod just că „dacă o logică îşi leagă soarta ei de aceea a unei anumite ştiinţe, ea devine caducă în momentul în care această ştiinţă este depăşită. Însă, dincolo de vicisitudinile regulilor şi credinţelor proprii unei epoci a ştiinţei, există o logică generală, care, dominînd toate cunoştinţele, nu este atinsă de imperfecţiunile fiecăreia dintre ele : regulile ei sînt valabile pentru toate timpurile în care omul poate gîndi" [10].

Din păcate, autorul citat, sub influenţa fenomenologiei, rămîne la părerea că „însuşi faptul de a gîndi realul în afara conştiinţei care îl captează aparţine tot gîndirii : gîndirea este aceea care îi conferă acest caracter" [11]. De aceea el crede că legile logicii nu sînt şi nici nu trebuie să fie şi legi ale realului. „Şi chiar dacă o coincidenţă ar trebui să fie constatată, ea n-ar încălca autonomia efectivă a principiilor logice faţă de ipotezele generale asupra realităţii" [12].

În realitate, formele şi legile logice corespund celor mai generale însuşiri şi raporturi din lumea lucrurilor, tocmai pentru că primele, prin conţinutul lor

---

[6] Ed. Morot-Sir, *La pensée négative*, Paris, Aubier, 1947, p. 160.
[7] *Ibidem*, p. 181.
[8] *Ibidem*, p. 320.
[9] *Ibidem*, p. 320.
[10] *Ibidem*, p. 384.
[11] *Ibidem*, p. 56.
[12] *Ibidem*, p. 345

Scanned with CamScanner

de cunoaştere, le reflectă pe acestea din urmă. Aşa se explică de ce a fi raţional înseamnă a acţiona conform celor mai generale însuşiri şi raporturi din realitatea obiectivă. Întrebarea cu privire la modul în care noţiunea, formă logică de *extremă stabilitate*, este în stare să reflecte lucrurile în *veşnică schimbare* nu mai tulbură decît pe cei ce continuă să treacă cu vederea peste faptul esenţial că noţiunea nu reflectă individualitatea lucrurilor, ci numai cele mai *generale* şi *constante* însuşiri ale lor. Şi după cum *lucrurile* în schimbare nu împiedică, ci, dimpotrivă, fac posibilă *schimbarea* lucrurilor, tot aşa mişcarea gîndirii nu este împiedicată, ci, dimpotrivă, condiţionată de extrema stabilitate a formelor sale logice. Schimbarea lucrurilor este reflectată de mişcarea gîndirii. Deoarece în realitatea obiectivă schimbarea se desfăşoară în şi prin lucruri, ale căror însuşiri de maximă generalitate rămîn constante, mişcarea gîndirii se desfăşoară şi ea în şi prin formele sale logice de extremă stabilitate. Ceea ce se schimbă în gîndire nu este conţinutul formal, ci numai cel special, fiindcă în realitatea obiectivă nu se schimbă cele mai generale şi constante însuşiri ale lucrurilor, ci numai cele individuale şi speciale. Iată de ce există o singură logică fundamentală a gîndirii umane. Poate că într-o lume în care esenţa lucrurilor ar fi exterioară, cunoaşterea s-ar reduce la o intuiţie, iar noţiunea la o imagine. *Acestei* lumi îi corespunde însă *această* logică. Concepţiile despre lume, şi nu logica gîndirii umane se schimbă de la o epocă la alta. Lévy-Bruhl a recunoscut şi el, în cele din urmă, că „nu există o mentalitate proprie primitivilor“ [13].

În procesul muncii, însăşi structura dialectică a obiectului a stabilit structura dialectică a noţiunii. Oamenii n-ar fi putut transforma mediul înconjurător potrivit nevoilor lor dacă noţiunile n-ar fi oglindit esenţa lucrurilor şi evenimentelor asupra cărora au acţionat.

Noţiunea a apărut ca predicat al unui *anunţ*, căci enunţul se constituie ca anunţ. Indicînd însuşirile generale care pot fi obţinute prin transformarea practică a unor însuşiri individuale, noţiunea a fost de la început un plan de muncă şi un *proiect de colaborare*. Noţiunea este aceea care asigură caracterul nelimitat al reflectării anticipative umane. Noţiunea este o fereastră deschisă spre viitor. Oamenii îşi condensează în noţiuni experienţa lor trecută şi şi-o proiectează pe cea viitoare.

Abia desprinsă de reprezentare, noţiunea mai vizează încă prin sfera ei *o mulţime de lucruri* asemănătoare, iar prin conţinutul ei *asemănarea* lor. Ca să se transforme în concept, noţiunea trebuie definită. Prin definiţie, sfera noţiunii începe să *vizeze un gen de lucruri*, iar prin conţinutul ei *însuşirile lor generale*. Conceptul este o noţiune definită. Etalînd notele care alcătuiesc conţinutul unei noţiuni, definiţia explicitează însuşirile generale ale tuturor lucrurilor de acelaşi gen. În vreme ce toată lumea are noţiunea de lumină, fizicianul are şi *conceptul* de lumină.

Noţiunea ajunge să se expliciteze într-o definiţie, depăşind mai întîi tautologia.

Prin *tautologie* se înţelege, de obicei, o propoziţie în care se repetă aceeaşi noţiune, mai întîi ca subiect şi apoi ca predicat, fie cu ajutorul aceluiaşi cuvînt,

---

[13] L. Lévy-Bruhl, *Carnets*, Paris, 1949, p. 165.

fie în termeni diferiţi. Spre deosebire de pleonasm, care exprimă o singură noţiune, tautologia exprimă o judecată.

Neopozitivismul a aşezat tautologia printre categoriile lui fundamentale. Contestînd existenţa obiectivă a generalului, pozitivismul logic reduce individualul la un complex de operaţii şi întreaga logică la o imensă tautologie. Alăturarea empirismului şi a logicismului în cadrul aceleiaşi concepţii are drept consecinţă necesară reducerea gîndirii logice la un sistem convenţional de propoziţii care nu pot să enunţe nimic despre realitate, fiind nevoite să se mulţumească cu stabilirea unor reguli de organizare a experienţei senzoriale.

Plecînd de la ideea că „operatorul *toţi*, ce intervine în enunţarea legilor ştiinţifice, nu corespunde la nimic în natură, deoarece aceasta nu cunoaşte decît cazuri singulare“ [14], Louis Rougier decide : „O tautologie este în mod necesar adevărată prin definiţie ; ea depinde de convenţiile noastre, nu de experienţă“ [15]. El ţine neapărat să precizeze că „tautologiile... nu sînt imagini ale realităţii“ [16].

A. J. Ayer ne avertizează că „tautologiile, cu toate că pot să ne servească drept călăuză în cercetarea empirică a cunoaşterii noastre, nu conţin în ele însele nici o informaţie cu privire la nici o materie de fapt“ [17]. A. J. Ayer înţelege prin tautologie o propoziţie analitică, iar prin propoziţie analitică o propoziţie care „este adevărată numai în virtutea sensului simbolurilor sale constituante“ [18] şi care „nu poate fi confirmată sau infirmată de către fapte ale experienţei“ [19].

Jean Chauvineau socoteşte că „această neputinţă a tautologiei de a ne informa constituie tocmai valoarea sa deosebită pentru logician“ [20]. După părerea lui, principala sarcină a logicii constă în „cercetarea tautologiilor“ [21].

Însă sistemul de reguli care asigură mînuirea coerentă a unor simboluri convenţional stabilite prin care se materializează formele logice ale gîndurilor noastre nu este logică, ci calcul, vizînd cantitativul pur. Logica studiază structura formală a ideilor, în funcţie de conţinutul lor de cunoaştere.

Împotriva pozitivismului logic, consider că tautologia *are un conţinut formal obiectiv de cunoaştere*, că într-o tautologie gîndirea *nu bate pasul pe loc*, ci progresează de la reflectarea unor *lucruri* de acelaşi *gen* la reflectarea *însuşirilor* lor *generale*, că, în sfîrşit, în sens propriu, tautologia *nici nu există* ca atare.

Hegel întrezărise că într-o tautologie gîndirea începe să se mişte de la ceva spre altceva, dar, fiind ostil teoriei reflectării, a rămas şi el la părerea că tautologia împiedică gîndirea să-şi atingă ţinta, azvîrlind-o înapoi, la punctul ei de pornire.

Referindu-se la tautologia *A este A*, Hegel o apreciază ca pe „un început în faţa căruia planează ceva diferit spre care trebuie să se tindă, dar care nu

---

[14] Louis Rougier, *Traité de la connaissance*, Paris, 1955, p. 134.
[15] *Ibidem*, p. 135.
[16] *Ibidem*, p. 134.
[17] A. J. Ayer, *Langage, vérité et logique*, Paris, 1956, p. 119.
[18] *Ibidem*, p. 236.
[19] *Ibidem*, p. 236.
[20] Jean Chauvineau, *La logique moderne*, P.U.F., 1960, p. 19.
[21] *Ibidem*, p. 19.

Scanned with CamScanner

este atins..." [22]. Nici el nu depăşeşte însă opinia curentă, potrivit căreia judecata *A este A* nu este nimic altceva „decît o pură şi vidă tautologie" [23]. Hegel dă dreptate tuturor acelora care susţin „că această propoziţie este lipsită de orice conţinut şi nu conduce nicăieri" [24].

Studiată din punctul de vedere al unităţii materialist-dialectice dintre ontologie, gnoseologie, logică şi lingvistică, tautologia se dovedeşte a fi *propoziţia* (= obiect al lingvisticii) în care şi prin care se cristalizează sub forma logică a *judecăţii* (= obiect al logicii) *reflectarea raţională* (= obiect al gnoseologiei) a unităţii şi opoziţiei reale dintre individual şi general (= obiect al ontologiei).

Tautologia este forma judicativă a oricărei noţiuni. Orice noţiune este o tautologie înfăşurată ; orice tautologie este o noţiune desfăşurată. Noţiunea se transformă în tautologie din momentul în care conţinutul ei este afirmat despre sfera ei. Tautologia este judecata care provine din transformarea sferei unei noţiuni în subiect şi a conţinutului ei în predicat.

Aceeaşi noţiune nu are acelaşi înţeles şi atunci cînd este subiect şi atunci cînd este predicat. Judecata tautologică *„legea e lege"* afirmă că toate legile au însuşirea de a fi legi. Într-o asemenea judecată, gîndirea se mişcă de la reflectarea *lucrurilor* de acelaşi gen la reflectarea *însuşirilor* lor generale. Într-o tautologie subiectul se referă la toate lucrurile de acelaşi gen, iar predicatul vizează însuşirile generale ale tuturor lucrurilor de acelaşi gen.

În sens strict, subiectul şi predicatul unei tautologii nu sînt nici două noţiuni ale căror sfere coincid şi nici aceeaşi noţiune repetată, ci sfera şi conţinutul aceleiaşi noţiuni. O definiţie nu face altceva decît să etaleze notele principale din conţinutul noţiunii care îndeplineşte funcţia logică de predicat într-o tautologie.

În structura tautologică a definiţiilor se cristalizează cunoaşterea procesului real de desprindere a speciei de definit din toate celelalte specii ale genului său proxim prin dobîndirea diferenţei sale specifice.

Reflectarea *identităţii* diferitelor lucruri de acelaşi gen capătă, în mod firesc, forma logică a noţiunii, însă reflectarea *unităţii dialectice* dintre identitate şi diferenţă, ca raport, dobîndeşte în mod necesar forma logică a judecăţii tautologice.

Formula simbolică *A este A* ascunde cel puţin două fapte deopotrivă de esenţiale : că primul *A* este subiect, iar al doilea *A* este predicat şi că gîndirea progresează de la cunoaşterea diferitelor lucruri de acelaşi gen la cunoaşterea identităţii lor generale.

O tautologie nu poate fi atinsă de practică, deoarece practica însăşi a transformat-o în axiomă şi nicidecum din pricina faptului că tautologia şi practica ar fi eterogene.

Aşadar, în sens propriu, tautologia nici nu există, deoarece o judecată ca „omul e *om*" nu se reduce la repetarea noţiunii de om, ci realizează trecerea gîndirii de la *indicarea* oamenilor la *explicarea* lor. Într-o tautologie gîndirea nu rămîne nemişcată, nu bate pasul pe loc, nu recade la punctul ei de plecare,

---

[22] G. W. Hegel, *Science de la logique*, Paris, 1949, p. 36.
[23] *Ibidem*, p. 33.
[24] *Ibidem*, p. 33.

ci înaintează de la subiect la predicat, dînd astfel formă logică oricărei reflectări a unității contradictorii dintre identitatea relativ stabilă a tuturor lucrurilor de același gen și diferențele absolut variabile dintre ele.

Vorbirea curentă, dîndu-și seama în mod spontan de conținutul de cunoaștere al tautologiei, îl scoate deseori la iveală prin sporirea forței expresive a propoziției în care și prin care s-a format, cu ajutorul accentului stilistic pus deasupra predicatului : lupta e *luptă*. Este interesant de remarcat că, în vreme ce subiectul unei tautologii este un substantiv, predicatul ei este un nume predicativ, cu funcție *atributivă* din punct de vedere sintactic și cu funcție *adjectivală* din punct de vedere morfologic.

Uneori, predicatul asupra căruia cade accentul stilistic rezumă cunoștințe deja dobîndite, exprimă pe scurt un întreg definitoriu.

Tautologia nu este deci strict tautologică. Tautologia, conceptul fundamental pe care își întemeiază agnosticismul neopozitivist întreaga sa logică, se dovedește a avea un conținut formal *profund reflectoriu*.

Este adevărat că în logica însușirilor tautologia este o noțiune dezvoltată, iar în logica relațiilor este o judecată dezvoltată. Tautologia în logica atributivă se obține prin afirmarea conținutului unei noțiuni despre sfera ei, în așa fel încît lumina copulei să cadă numai pe sfera noțiunii-subiect și numai pe conținutul noțiunii-predicat.

În logica relațiilor, tautologia constă în identitatea unei judecăți cu ea însăși în cadrul unui raționament ipotetico-deductiv.

Tautologia $(p \rightarrow q.p) \rightarrow q$ se bazează pe identitatea $p \rightarrow q \equiv p \rightarrow q$.

De aceea, pentru un neopozitivist, definiția nu poate fi decît nominală, convențională și operațională.

Ducînd pînă la capăt mișcarea gîndirii începută în tautologie, adevărata definiție sporește cunoașterea cu reflectarea detaliată a însușirilor esențiale proprii obiectului avut în vedere.

Prin punerea în lumină a predicatului tautologiei, definiția ridică noțiunea la rangul de concept. Posibilitatea gîndirii de a judeca și de a raționa capătă astfel un fundament mai trainic. Definiția precizează liniile pe care trebuie să le urmeze intervenția oamenilor în mersul lucrurilor pentru a fi eficientă. Sensul în care se mișcă gîndirea într-o definiție reflectă sensul în care se mișcă lucrurile în realitate : procesul prin care o specie a unui gen se diferențiază de celelalte specii ale genului. Structura logică a definiției filmează geneza obiectului de definit.

Însă definiția nu vizează geneza însușirilor individuale prin care obiectul definit se *diferențiază* de toate celelalte obiecte ale aceluiași gen, ci numai însușirile generale prin care el este identic cu toate celelalte obiecte ale aceluiași gen.

Gîndirea umană nu a fost în stare de la început să oglindească identitatea generală a diferitelor lucruri individuale de același gen prin predicate abstracte, ci a bănuit-o doar prin noțiuni încă nemijlocit legate de imaginea vie a unui lucru sau proces individual. Omul a izbutit mai tîrziu să-și formeze o idee abstractă fără ca, în același timp, să-și facă în legătură cu ea un „chip cioplit". Identitatea „nepieritoare" a diferitelor lucruri vremelnice care apar

ţineau aceluiaşi gen era reprezentată printr-un obiect individual. În judecata primitivă : „Eu sînt crocodilul verde", afirmarea identităţii dintre un om şi un animal înseamnă, de fapt, afirmarea identităţii — sub înfăţişarea crocodilului verde — a tuturor membrilor aceluiaşi trib. Predicatul unei asemenea judecăţi este o noţiune individuală şi concretă, strîns legată de totemul tribului. Însă o asemenea judecată nu presupune identitatea *fenomenală* a celor două lucruri diferite, ci identitatea lor *esenţială*.

Două sau mai multe lucruri sînt identice nu prin faptul că nu se deosebesc între ele, ci prin faptul că au aceeaşi esenţă, că fac parte din acelaşi gen. Identitatea este alcătuită din proprietăţile care sînt aceleaşi în deosebite lucruri. De altfel, identitatea este una ; numai lucrurile sînt multiple. Unitatea dintre identitate şi diferenţă înseamnă că lucrurile individuale de acelaşi gen sînt diferite forme de manifestare ale aceleiaşi identităţi. Două lucruri nu pot fi niciodată identice prin însuşirile lor individuale, ci numai prin cele generale. Tocmai prin însuşirile individuale — care sînt mereu altele, oricît de asemănătoare ar fi ele — se deosebesc diferitele lucruri de acelaşi gen. Însuşirile individuale nu pot fi identice. Expresia „însuşiri individuale identice" este o contradicţie în termeni. Un lucru nu poate fi identic cu un alt lucru decît în ceea ce priveşte însuşirile lor generale, esenţiale, necesare.

După ce a rupt orice fel de legătură între identitatea de esenţă şi diferenţele fenomenale, proprii deopotrivă oricărui lucru, metafizica a pus sub semnul întrebării însăşi posibilitatea formării unei judecăţi *in esse*. O asemenea judecată, afirmînd că „*S* este *P*", dă formă logică unui conţinut de cunoaştere care oglindeşte unitatea dintre diferitele lucruri ale aceluiaşi gen şi identitatea lor : subiectul vizează un lucru sau o mulţime de luoruri de acelaşi gen, care se deosebesc între ele, avînd în acelaşi timp aceeaşi identitate, indicată de predicat. Subiectul vizează diferitul, predicatul luminează identicul, iar copula indică unitatea lor dialectică.

Descoperind dialectica identităţii şi a diferenţei, eleaţii i-au opus o metafizică a identităţii, iar sofiştii una a diferenţei. Judecata devenea astfel imposibilă, deoarece identitatea încremenită este tot atît de nejudecabilă ca şi mişcarea necontenită a diferenţelor.

Socotind că numai identitatea este reală, în vreme ce diferenţele sînt doar iluzorii, Parmenide izolase raţiunea de senzaţii, rupînd orice legătură între cunoaşterea raţională a identităţii şi cunoaşterea senzorială a diferenţelor. Raţiunea era, astfel, împiedicată să depăşească tautologia.

În ultimă instanţă, judecata este forma logică de cunoaştere a proceselor, a contradicţiei lăuntrice proprii fiecărui obiect dintre însuşirile prin care se diferenţiază de toate celelalte luoruri şi însuşirile prin care se identifică cu toate celelalte lucruri de acelaşi gen. Judecata este posibilă şi necesară tocmai din pricină că orice proces este o unitate dialectică între mişcarea lui absolută şi stabilitatea relativă a ceea ce se mişcă.

Identitatea eleaţilor este soră bună cu „durata pură" a lui Cratylos şi Bergson. Sofistica este cealaltă faţă a metafizicii. Judecata este neputincioasă faţă de ele. De aceea a fost inventată „intuiţia" ca să le „reveleze".

În realitate, unitatea dialectică dintre stabilitatea relativă a identităţilor şi mişcarea absolută a diferenţelor constituie baza ontică a judecăţilor *in esse*.

Scanned with CamScanner

Atît Zenon, cît şi Antistene au pus problema dialectic, dar au soluţionat-o metafizic.

Socrate, Platon şi Aristotel sînt primii care au început să demonstreze că identitatea diferitelor lucruri de acelaşi gen nu înseamnă identitatea însuşirilor lor individuale, ci identitatea însuşirilor lor generale. Ei au explicat că judecata „omul este muritor" este posibilă, deoarece aceasta nu înseamnă că omul nu se deosebeşte de toate celelalte muritoare, ci înseamnă că omul este identic cu toate celelalte muritoare prin faptul că are şi el aceeaşi însuşire de a fi muritor.

Lucrurile şi procesele pot fi judecate, afirmîndu-se despre ele că „ceva este altceva", deoarece ele însele constau în identitatea contrariilor. Chiar tautologiile, la care reduc toate judecăţile atît metafizica generalului, cît şi cea a individualului, conţin un început de cunoaştere a unităţii dialectice dintre identitate şi diferenţă. Judecata tautologică „omul este om" afirmă că *nenumăraţii* oameni au *aceeaşi* însuşire de a fi oameni. Noţiunea de om nu înseamnă acelaşi lucru şi în calitate de subiect şi în calitate de predicat. Ca subiect se referă la diferenţă, iar ca predicat la identitate.

Cercetarea materialist-dialectică a noţiunii demonstrează, împotriva tuturor extensiviştilor şi comprehensiviştilor, că formele logice sînt extensivo-comprehensive. O dovedeşte şi faptul că într-o definiţie predicatul tautologiei se polarizează, la rîndul lui, într-un gen proxim, care indică substantival extensiunea, şi o diferenţă specifică, prin care se precizează adjectival comprehensiunea.

Cu toate acestea, mai există astăzi, în a doua jumătate a veacului al XX-lea, filozofi care au rămas la Zenon şi Antistene. Pentru ei, identitatea este o proprietate exclusiv logică ; aflîndu-se „dincolo" de logică, lucrurilor nu le rămîn decît diferenţele. Din punctul lor de vedere, judecata „*A* este *B*" nu poate fi admisă în logică. Ea este numai o judecată de fapt, dar nu şi de drept. Ei nu reuşesc să depăşească ideea unei vagi armonii între gînduri şi lucruri, lăsînd astfel, fără nici o legătură, corectitudinea formală a gîndirii şi adevărul conţinutului ei. Ignorînd unitatea dintre ontologie, gnoseologie şi logică, rămîne ascuns faptul că însăşi corectitudinea este adevărată, că ea este modul de existenţă a adevărului în logică. A gîndi corect înseamnă a respecta legile logicii, şi deoarece legile logicii reflectă cele mai generale legi ale realităţii, a gîndi corect înseamnă deci a respecta cele mai generale legi ale realităţii. Corectitudinea este adevărul formal, adică adevărul „conţinutului formal", adevărul conţinutului de cunoaştere pe care îl structurează formele logice. Structurînd conţinuturi cognitive care reflectă cele mai generale raporturi din realitate, judecata — ca *formă logică „pură"* — reprezintă *un minimum de adevăr* din punctul de vedere al comprehensiunii şi un *maximum de adevăr* din punctul de vedere al extensiunii şi al adîncimii.

Judecata *in esse*, ca formă logică „pură", dă formă logică reflectării *oricărui* autoraport între diferenţă şi identitate, individual şi general, fenomen şi esenţă etc. ; judecata de relaţie, ca formă logică „pură", dă formă logică reflectării *oricărui* eteroraport între cauză şi efect, condiţie şi condiţionat, înainte şi după, mai mic şi mai mare etc. Aşadar, corectitudinea logică este de o puritate formală doar *relativă* numai faţă de diferitele conţinuturi cognitive determinate. Ea însăşi are un conţinut de cunoaştere, dar de maximă generalitate.

Judecata corectă *începe* deci cu tautologia şi se termină în contradicţie. Este vorba fireşte, nu de contradicţia pe care o respectă formele gîndirii dialectice, ci de contradicţia pe care o resping formele corecte ale gîndirii elementare. *Dincoace* de tautologie nu există încă gîndire, iar *dincolo* de contradicţie se întinde gîndirea incorectă.

O judecată de esenţă este corectă numai atunci cînd afirmaţia leagă două noţiuni concordante şi incorectă cînd afirmaţia leagă două noţiuni opuse. Conţinutul de cunoaştere al unei judecăţi incorecte nu este pur şi simplu fals, ci absurd. Cînd într-o judecată de tipul „*S* este *P*" subiectul şi predicatul sînt noţiuni opuse, atunci conţinutul ei cognitiv pretinde că există *nu* un raport care nu este, dar poate fi, ci un raport imposibil.

De aceea, în vreme ce conţinutul de cunoaştere al unei tautologii, care provine dintr-o noţiune adevărată, este totdeauna adevărat, iar conţinutul de cunoaştere al unei contradicţii este totdeauna absurd, conţinutul de cunoaştere al judecăţilor corecte poate fi, în ultimă instanţă, ori adevărat, ori fals.

Prin urmare, nici legea noncontradicţiei — ca expresie negativă a legii identităţii — nu este pur formală. Prin conţinutul ei de cunoaştere, legea noncontradicţiei reflectă faptul de maximă generalitate că un lucru, în perioada lui de stabilitate relativă, nu poate, în acelaşi timp şi sub acelaşi raport, să aibă şi să nu aibă aceeaşi identitate, nu poate să fie şi să nu fie efectul unei anumite cauze.

Împreună cu celelalte legi ale gîndirii corecte, legea noncontradicţiei asigură gîndirii condiţiile de existenţă ale oricărui adevăr. Legea noncontradicţiei este ea însăşi un minimum de adevăr din punctul de vedere al comprehensiunii şi un maximum de adevăr din punctul de vedere al extensiunii.

Numai în concepţia despre lume a metafizicienilor legea noncontradicţiei este independentă de adevăr.

În realitate, fiind pentru cunoaşterea adevărului o condiţie necesară, dar insuficientă, noncontradicţia fundamentează orice adevăr, dar numai în ceea ce are el maximum de general.

De la tautologii, care sînt forme logice valide, adică totdeauna adevărate, pînă la contradicţii, care sînt forme logice inconsistente, adică totdeauna false (absurde), gîndirea parcurge drumul nesfîrşit al judecăţilor consistente, care pot fi cînd adevărate, cînd false.

Noţiunea este forma logică în care se cristalizează numai reflectarea însuşirilor generale din lucrurile individuale. Judecata este forma logică în care se fixează oglindirea raporturilor dintre lucruri şi dintre fazele de evoluţie ale lucrurilor. De altfel, independenţa noţiunii faţă de judecată nu a fost niciodată decît *relativă*. Noţiunea a apărut de la început *raportată* la lucrurile asupra cărora se exercită practica socială. Noţiunea a fost din capul locului reflectorul în lumina căruia oamenii identificau lucrurile şi îşi desfăşurau acţiunea asupra lor. Primele noţiuni n-au fost altceva decît ceea ce se afirma despre lucrurile percepute nemijlocit în procesul muncii. Noţiunile primitive erau raportate direct la individualul real şi imediat sensibil. Ele fixau sub formă logică reflectarea anumitor însuşiri ale unor lucruri individuale cu care oamenii veneau în contact senzorial cu prilejul muncii. Noţiunile s-au format ca un fel de predicate ale căror subiecte erau gesturile care indicau obiectele. Subiectul primelor predicate era degetul arătător care indica obiectul vizat de acea no-

ţiune. Primele noţiuni s-au constituit ca predicate ale unor judecăţi *ostensive* [25].

Pe măsură ce practica şi-a extins raza ei de acţiune şi a început să pătrundă mai adînc în viitor, noţiunile-predicate au devenit neîndestulătoare. Noul stadiu al practicii sociale nu se mai putea mulţumi cu oglindirea unor însuşiri relativ constante ale unor lucruri individuale nemijlocit percepute. Deveniseră necesare cunoştinţe despre însuşirile generale ale tuturor lucrurilor de acelaşi gen, atît ale lucrurilor percepute, cît şi ale lucrurilor încă nepercepute.

Practica socială este, aşadar, aceea care a determinat autodedublarea noţiunilor iniţiale în judecăţi propriu-zise, cu subiect, predicat şi copulă. Fiecare noţiune iniţială se polarizează într-un subiect, care fixează oglindirea *genului* de lucruri individuale, asupra cărora se munceşte, şi într-un predicat care cristalizează reflectarea unor *însuşiri generale* ale acestor lucruri. Sfera noţiunii iniţiale devine subiect, conţinutul noţiunii iniţiale devine predicat, iar afirmarea predicatului despre subiect devine copulă. Subiectul indică lucrurile care trebuie să fie cunoscute, iar predicatul înregistrează cunoştinţele obţinute despre ele. Aşa după cum a cunoaşte un lucru înseamnă a trece de la oglindirea senzorială a însuşirilor lui individuale la reflectarea raţională a însuşirilor lui generale, tot aşa a enunţa o judecată despre un lucru înseamnă a trece de la subiectul care îl indică la predicatul care îl explică. Practica socială este aceea care mijloceşte trecerea de la unitatea dintre individual şi general la unitatea dintre senzorial şi raţional şi, în cele din urmă, la unitatea dintre subiect şi predicat.

Ceea ce i-a făcut pe unii să creadă că noţiunea ar avea o existenţă independentă de judecată şi că, în această situaţie fiind, ea s-ar afla „dincolo" de adevăr sau de fals este faptul, de altfel incontestabil, că aceeaşi noţiune poate face parte din diferite judecăţi. Dar faptul că o noţiune poate fi ori subiect, ori predicat în nenumărate judecăţi nu înseamnă de loc că ea poate să nu facă parte din nici o judecată, ci, dimpotrivă, că ea trebuie să fie ori subiect, ori predicat într-o anumită judecată. De aceea o noţiune *este* de la bun început adevărată sau falsă, dar adevărul sau falsitatea ei nu *apare* decît la nivelul judecăţii, cînd ea devine predicatul unui subiect. În fond, orice noţiune este adevărată sau falsă deoarece orice noţiune este de la formarea ei un predicat afirmat despre un subiect. Afirmarea predicatului despre subiect este o cerinţă elementară a practicii sociale. Practica socială nu se poate desfăşura fără cunoaşterea unităţii dintre individual şi general, structurată într-o formă logică şi exprimată prin cuvinte transmisibile de la om la om.

161.1 (047.6) = 59

BIBL. CENTR. UNIVERSITARĂ „M. EMINESCU" IAŞI
269/1965 | 23x16 | Lei 1

[25] De la latinescul *ostendo, ostendere* = a arăta, a indica.

Scanned with CamScanner